

OLVASÓNAPLÓ

KLASSZIKUS ÉRTÉKEINK

ÍRÓ ÉS IRODALOMSZERVEZŐ

Szenteleky Kornél — Kornel Senteleki

Az előszót írta: Bori Imre.

Forum, Újvidék, 1976.

Irodalmi fejlődésünk mai szakaszában eljutottunk arra a kiadói tevékenységet is állandóan terebélyesítő szintre, amelyen már a jugoszláviai magyar irodalom úttörőinek életútját bemutató könyveknek is sorra kellene kerülniök. Az *Életjel Miniatűrök* szegényesen megszabott terjedelmükkel csupán csak jeleztek ezt a munkaterületet, de visszhangjuk megmutatta — külföldön talán még jobban, mint idehaza —, hogy az ilyen műveket nagyon várják tőlünk az olvasók, az írástudók, az irodalomszervezők: a szellemtörténet elhivatott kutatói.

Ezt a kérdést most újra, még indokoltabban felveti a nemrégiben megjelent kis könyv Szenteleky Kornélról. Amikor már majd tíz esztendeje ünnepeljük a Szenteleky-napokat, a vele s életművének feldolgozásával foglalkozó kiadói tevékenység nem mondható ilyen figyelemre méltónak. Az elmúlt harminc esztendő alatt mindössze egy kétkötetes gyűjtemény jelent meg Szentelekyről, helyesebben Szenteleky Kornél jelesebb írásainak újrakiadásával. Az író születésének hetvenedik és halálának harmincadik évfordulójára 1963-ban a Forum kiadásában megjelentek *Válogatott írásai* Herceg János gondozásában.

Épp ezen a területen — ahol még nagyon sok munka vár elvégzésre, ha szellemi múltunkat maradéktalanul fel akarjuk térképezni — örömmel kell köszöntenünk azt a széles társadalmi összefogásból létrejött kezdeményezést, amely az író és irodalomtervező Szentelekyről kétnyelvű kötet megjelenését tette lehetővé. A *Szenteleky Kornél — Kornel Senteleki* c. könyv kiadását a Kulai Közművelődési Közösség, az újvidéki Forum Könyvkiadó, a Szenteleky-napok tanácsa és a sziváci helyi közösség összefogása tette lehetővé. És azt még külön ki kell hangsúlyozni, hogy ehhez a vállalkozáshoz anyagi segítséget nyújtott a Naftagas Kőolajipari Kombinát.

Igaz, nem az első kétnyelvű kiadványunk ez, de a sok késést behozva számosabb is lehetne már, mert „az irodalom csak akkor teljesítheti igazán a feladatait, ha ugyanazon időben más és más utakon (más és más közlési formákban) törekszik a kor emberi világának megértésére és kifejezésére”.

Bori Imre bevezető tanulmánya Szenteleky Kornélról, az íróról, az irodalomszervezőről majd fél évszázad távlatából mai szemmel nézve olyan hűen megírt portré, amely — természetesen az indulási éveit is érintve — az író, a művészt, az álmódózó és szenvedő széplelket, de a kemény munkát, küzdelmet is mindig vállaló Szenteleky emberi világát olyan fontos részletek feltárásával mutatja be, hogy az olvasó szinte sajnálja, hogy ez a remek írás a

halálát közlő lexikális mondattal félbeszakad, hogy nem olvashatja tovább: fejezeteken át nem merülhet bele egy olyan életút ismeretlen részleteinek tanulmányozásába, amely voltaképpen a jugoszláviai magyar irodalom vajúadásokkal teli születésének idejét idézi fel a leghitelesebb mozzanatokból, apró kis adatokból kirajzolódó képek felsorakoztatásával. Mert Szenteleky nemcsak önmagáról adott hírt, hanem még mindig feudokapalista szellemben élő koráról és a dzsentroid szellemmel kokettáló, de már az új utakat megsejtő és megelőző kortársairól is. Egy ilyen igényű nagyobb mű megírásához a *Szenteleky Kornél irodalmi levelei* értékes anyagot nyújthat, amely egészen napjainkig a levelek tömkelegébe beleveszett, pedig nagyon jól tudjuk, hogy nem egy levele irodalomtörténeti értékű.

Mindeme gondolatok őszinte feltevése és újra felemlítése ennek a mindössze ötves kiadványnak gondolatébresztése nyomán került ide, a minden tekintetben elismerő szándékú sorok közé.

Mert a kétnyelvű kis könyv ebben a terjedelemben is hézagpótló mű mind a magyar, mind a szerbhorvát olvasó számára. Nem csupán azért, mert fejezeteiből mindkét új nemzedék az író, a műfordító, a szerkesztő munkájával és a Tomán László alapos mérlegeléssel válogatott Szenteleky-novellákkal, -tárcákkal, -versekkel, -karcolatokkal, hanem mindezeket túl azzal az irodalomtörténeti pillanattal is, melyet Ady megjósolt egy életbevágó kérdés felvetésével: az egymás mellett élő népek írói találkoztak az eszmebarikádokon. Hiszen az első komoly műgonddal megszerkesztett antológia, a *Bazsalikom*, amely a szerbhorvát líra legnevesebb poétáit ismertette meg a magyar olvasóközönsséggel, Szenteleky kezdeményezése volt Debreczeni József érdemes közreműködésével. Ez az antológia már 1928-ban hírt adott annak a szellemi együttélésnek ígéreteiről, melynek emberi világunkba árasztott igazi értékeit csak ma ismerhette meg az olvasó, nemcsak itthon, hanem tőlünk távolabb, a Dunavölgyén túl is.

Majd fél évszázad után ez a kis könyv — immár széles társadalmi összefogással — rokonvállalkozás. És itt van az arkhimédészi pont, amelyre műveket tovább alkotva a jugoszláviai magyar irodalom már nem kicsiny, jóformán ismeretlen patakként, hanem mondanivalóival gazdagodva megduzzadt folyóként erről az égtájról beleáradhat a minden szellemi értéket egyesítő és egymásra hatásukat mindigre egyesítő nagy folyamba, amely ma már elérhetőbb, mert az Ér is gyorsabban jut el az Óceánba.

MARADANDÓ ÉRTÉKŰ KARCOLATOK

MAJTÉNYI MIHÁLY: *Betűtánc*.
Forum, Újvidék, 1975.

Vannak könyvek, amelyeknek fejezeteiben, sorai közé szoruló intim vallomásaiban, alig észrevehető sajátos jegyeiben, az elmosódó képek mögé húzódó illúzióiban a szerző életútja követhető. De az anyaggal való küzdelmeiben, a követelmények előtti meg-megállásaiban is föllelhető. És ezt az utat még a műfaj sem zárhatja el: még akkor sem, ha az író feladata mindenekelőtt az, hogy a gazdaságpolitikai, társadalmi élet hullámverését vagy csupáncsak érve-rését lelje meg, mondja el naphírből merített adatok nyomán. Napjainknak, éveinknek voltak, vannak és lesznek apró hétköznapi tettei, történései, melyeknek pusztá hírközlése kihullik az ember emlékezetéből, mert holnap, holnapután egy másik hír, egy harmadik adat tolakodik elő, s ezek éppúgy váltják egymást, mint a huszonnégy órát élő napilapok, vagy az éter hullámain percek alatt elröppenő közlemények. Az így elsuhanó pillanatot csak az a publicista tudja megmenteni, aki ezeket a vibrálásokat legnemesebb érzékszervein átve-

zette, átszűrve írja meg, akár egy újságnovellácskába, vagy egy tárcába, vagy egy krokiba szorítva. Ha csupán karcolatokról is van szó, úgy írja meg, ahogy a költő betűről betűre, a hangzók játékának változtatásával csiszolgatja sorait, utána „csillagporral” szórja be, hogy az egész egy csokorba fonva olyannak tűnjön, mint egy betűtánc.

Kosztolányi egy kis öniróniával vegyített játékossággal azt írta ezekről: „Ákom-bákomok”. Ady nem így nevezte meg újságnovellácskáit, hanem amikor a csaknem háromszáz közül kihúzott egy csomót, azt írta címül: *Így is történhetik*. És az egyikben is, a másiban is benne van az alkotó, mert a *Mihályi Rozália csókja* éppúgy egy darab önéletrajz, mint Kosztolányinál a *Napjaim múlása*, a *Kismacska* vagy a *Lélek*. Ilyenkor a költők „lírát öltöztetnek epikus mezbe”, az írók prózát lírai öltözetbe, de egyik is, másik is — személyes élmények nyomán — önmagát adja az emberi lélek legmélyebben rejlő érzéseinek feltárásával.

Majtényi Mihály *Betűtánc*a is életútjának apró állomásait jelzi: karcolatai helyet, állapotot, időt jelölnek meg. Az ember mindig valahova tartozik, mindennapi létében is, vágyaiban is, álmaiban is, ha a vissza-visszatérő emlékeket lehet álomnak nevezni, mint ahogy azt Ionesco mondta: „Akkor ülök íróasztalhoz, ha témámat előbb megálmodtam. Nekem álmodnom kell!”... Ezt a kötetet olvasva így kerülünk mi vissza a becskerekai Bega-partra, ahol a fűttyjel csalogatta még a gyerekeket reggel, délelőtt és délután valahová; aztán a Palicsi-tó partjára Kosztolányi emlékeit kutatva, majd a Duna-partra, az újvidéki nagyhíd pillérei elé. Sokszor ő maga sem tudta, hogy gondolataiban így csöndesen „hajózva” hová köt ki: egy kis ligetben, a vásáros bódéja előtt, vagy a balladák világában. Aztán megint a Kosztolányival való rokonság: épp a kötet címét viselő *Örök betűtánc*. Mennyire visszacsengenek a *szegény kisgyermek panaszaiból* a színes ceruzák!

„Gömbhegyű tollról álmondtam az éjszaka és aranyszínű porzóról. Öt violaszín pecséttel érkezett a levél valahonnan, csak fel kellett bontani. Izgatottan nyitottam fel, három pecsétje lehullt a tollkés érintése nyomán... Valaki írt valahonnan, gömbhegyű tollal. A tintát aranyszínű porzóval szárítottale, és úgy csillogtak a sorok, mint egy ékszerüzlet kirakata.”

Csokonai Vitéz Mihály *Szegény Zsuzsijának* violaszín pecsétes levele óta — ezeket a verseket diákkorunkban fejből kellett skandálnunk — nagyot fordult a világ.

„Hát bizony a betűk országában is úrrá lesz lassan a gépesítés. A betű-írógép felrúgta és eltemette jórészt a kézírást... Most már nem divat és nem szokás többé; gépfegyverzajhoz hasonló írógépkopogás tölti be egyre inkább a világot, nem pedig az íróttal sercegése.”

Ebben a lírai szövésszerű kis hírközpban is mennyi a hiteles életrajzi adalék!... Most nem a szerkesztőségi „kutyanyelvek” korára gondolok, mert a harmincas évek legelején még ezekre írtuk tollal kéziratainkat, hanem a Napló szerkesztőségére a harmincas évek közepén, ahol Majtényi, ha tárcát vagy hírközpft írt, pennaival írta. *Onuc Péter haragjainak* első változatát is „gömbhegyű” tollal írta. Szép, sima vonalú betűkkel írt, majdnem „zsinórirással”; a nyomdászok szívesen vállalkoztak arra, hogy kézzel írott kéziratáról szedjék mindig simán gördülő színes szövegét.

Bármelyik írását is idézem — az *Okos kis táltost*, az *Antiinterjú*t, a *Ficánkoló percmutatót* —, mind arról vall, hogy a leleményes zsurnaliszta az írásban (ha olykor kitarítóan keresve is) megelpte örömét. Vagy a téma szellemes kibontása elégitette ki, vagy a hatásos csattanó. De vannak befelé csengő hangulatképei is, amelyek az előbbi műfajtól eltérően naplójegyzetek, s szinte kívánják a közölt fejezetek előzményeit, és természetesen a folytatásait is, akár Herceg János Mikes Kelemen-i levelei a Magyar Szó *Jó reggelt* rovatában. Kár, hogy ezek között az elröppenő lelki rezdüléseket rögzítő naplójegyzetek között nincs meg a kohézió (talán további kutatások során föl lehetne tární a hiányzó részleteket?!), mert teljes egységében nagyon értékes fejezete lehetett volna ennek a kötetnek.

„Kisdéd históriák véletlen találkahelye ez a könyv” — írta Ady az *Így is történhetik* című köteté előszavában. Ez a mondat némi módosítással, időnknek és szerzőnk hangvételének megfelelő kiegészítéssel Majtényi Mihály *Betűtánc*a elé is írható.

Ha magányos sétáin vigyázva nyomon követjük, s amikor itt vagy ott megáll, leül egy parki fapadra, és mi tekintetét követve hosszasan szemléljük azokat a gondosan összerakott „tükörcserepeket”, „színes kavicsokat”, megtalált kis életképeket, amelyeket élénk tár, akkor fedezhetjük fel igazában, hogy Majtényi Mihály milyen kivételes érzékű megfigyelő volt... Olvasás közben mintha hallanánk, amint halk, kissé rekedtes hangján szól: „Most ez a szemhatárom...” A háztetősor [akárha Ives Montand szonóját hallanám fülemben csengeni Párizs tetőiről!], az árnyas sétányon egy tovatűnő alak krúdys krinolinban, a századfordulót idéző árnyak Szabadka, Zombor kövein, aztán a szinte megszemélyesített tárgyak: a gyorsfénykép, a pénztárca, az öngyújtó vagy egy féltve őrzött zseblámpa fénye, mint az *Éjszakák jánosbogara* egymásba fonódó gondolatokat ébreszt benne, és ebben a játékos fényben — mely csupán csillám, nem fénycsóva — milyen színesen kilombosodik mesélőkedve. De ezek a színek soha, sehol nem drámaian vasokosak, nem harsognak megdöbbentő erővel, nem ruházza fel őket galaktikus távolságokkal, hanem egészen egyszerűen, majdnem fátyolszerűen simulnak az olvasóhoz, s ha érzelmes lélek, melengetik a szívét. Igen, úgy, mint egy költemény. És ezt mondja is az ő szelíd, Majtényi Mihály-os hangján, alig hallhatóan:

„Ha én írnék verset róla — amit költő barátaim elmulasztottak —, én így kezdeném:

Zseblámpa, te apró fénysugár,
Éjszakák jánosbogara,
Simulj a kezemhez és világíts.”

A legtöbbször a siető ember szemével nem is látható pici dologból indul el; egy szál elképzelés is elegendő ehhez, hogy nyugodtan, biztosan haladjon a témakeresés útján a cél felé. Pipázgatva, lassú léptekkel meg végig az utcákon a folyópart felé, a játéktér, a sportpálya irányába. Innen a liget felé fordul, ahol talán éppen a nyújtózkodó ágak, még síhedernyi korukat élő lombocskák alatt született meg *A fa kiszökött az erdőből* című remekbe szabott tárcája, melynek minden sora után tíz és száz új gondolat rohanja meg az olvasót, aki ismeri a fák életét. Előbb az évgyűrűkön tűnődik el, kevéssel később azon, hogy „... a fák az urbanista keze nyomán pusztulnak el”, de mindjárt vizsgálat: ne ítéljük el a fairtökat, mert a fejlődő kor kemény lépteit a városokban már nem állíthatja meg az ősi, romantikus emlékeket őrző platánsor, mert az idekerülő hatalmas betontömbök új életek számára teremtenek napfényvel teli otthonokat.

Majtényi Mihály legtöbb írásában itt bolyong a mi vajdasági városainkban, ritkábban falvainkban. Nem azért, mert nem érdekelte a falu, hanem azért, mert az élet, a mindig sokat követelő zsnalistasztikai munka alkonyodó éveig a városhoz kötötte: legtöbbit az íróasztalhoz szögezte le. Nem volt röpülő riporter, nem suhanta át a tájakat olyan repdeséssel, mint akinek egy helyben soha nincs nyugta. Számára a város élete, ez a közelség volt az igazi élet, s ennek visszfényét adta olyan tisztán és érzékelhetően, hogy a legkisebb krokija is egy-egy élő darabot örökített meg városaink mindennapjaiból. Ezek voltak a mindig meg-megújuló hétköznapiak, melyekben ő nem az egyhangúságot látta. Képzetele mindig benépesítette a tereket, az utcákat, de még a dolgozószobáját is, ahol néha órák hosszat íróasztala mellett ült. Nemcsak a könyvek, a folyóiratok, újságok, s a megkezdett vagy befejezés előtt álló kéziratok foglalkoztatták: megragadták figyelmét a madarak is, melyek ablakának párkányára szálltak, a kívülről beszűrődő hangok is, a hőeltakarító gépek dübörgése, az út menti fákat nyeseő munkások fűrészgépeinek muzsikája és...

„Különös dolog, ugye, ha egy harmadik emeleti ablakon bekopog valaki... kívülről. Madár lehet csak vagy Óriás. Hát ez a kopogtató se nem madár, se nem óriás, hanem egyszerű építőmunkás.”

Es ezután következik a találkozás megindító emberi egymásra találással a harmadik emeleti ablak „alatt”. Pár vonással nem tudom ki festette meg ilyen mesterien az ég és föld között lebegő tatarozó munkást az ő egyszerűségében és a mit sem követelő életdarabjában.

Majtényi Mihálynak riportjaiban, útirajzaiban sem változik meg a hangvétele. Igaz, ennek a műfajnak a következményeit igyekszik fegyelmetten betartani, de poétikus átszövések — ha helyenként a bedekkerszerű részletes leírások meg is törik — írásában érvényesülnek. A *Közeli messzeségekben* Dubrovnik varázsa megigézte, és itt nem egyszer a „képzelet mankóit” kellett igénybe vennie, hogy azt a megigéző képet adja az ősi adriai városról, az egykori szabad szellemű köztársaságról, mely a jugoszláviai költészet, drámaidalom, zeneművészet és képzőművészet egyik legősibb bölcsőhelye. Talán éppen ezért érezzük, hogy ez az értékes írás nagyobb terjedelemben és nem publicisztikai feldolgozásban, hanem esszében egy más összeállítású kötetbe kívánkozik. A téma nagysága követeli meg ezt a földrajzi, a történelmi és a művészettörténeti anyag fejezetekre bontásával.

A *Közeli messzeségek* többi riportjában, amikor már egy központi témára szűkíti le mondandóját — *Dante cseppkőbarlangjában, Láttalak eredni, Tájak énekelnek* —, Majtényi Mihály maradandó írásokat adott.

Tomán László — az *Utószó* szerint — előbb a szerzővel, utána pedig, amikor Majtényi Mihály örökre eltávozott közülünk, egyedül — csaknem három esztendeig — dolgozott immár klasszikus írónk publicisztikai munkáinak összegyűjtésén. Olyan munkát végzett, amelyről csak a legjobb elismerés hangján szólhatunk. A gyűjtés, a tárgykörök szerinti csoportosítás — a ciklusokba való felosztás — nagyon lelkiismeretes és áldozatos munkára vall. Ez a kötet válogatásában is, megmunkálásában is érdemes írónkat az őt megillető helyre állította. Ehhez természetesen sokban hozzájárult az is, hogy a tárcák, kromkák, karcolatok, hírkopfok legkisebb pörsenéseit is kigyomláta, s elsősorban ennek köszönhető, hogy az olvasó egy olyan publicisztikai gyűjteményt kap kézhez, amelyben megleti a sokak által annyira szeretett és kedvelt kitűnő író, ragyogó tollú publicista, Majtényi Mihály igazi arcát. De ez az arckép csak akkor lesz tökéletesen az alkotó művész arcképe, ha a Tomán László által említett, még összegyűjtésre és feldolgozásra váró anyag szintén sajtó alá kerül.

LÉVAY ENDRE

A „VALÓSÁG” MŰVÉSZEIRŐL

BORI IMRE: *Fridolin és testvérei*.

Forum, Újvidék, 1976.

Nagy érdeklődéssel vártuk a könyv megjelenését, annál is inkább, mert egyes fejezeteit már előadásformában hallottuk, tehát bizonyos elképzeléseink voltak már róla.

Meg is jelent, Gulácsy-képpel a fedőlapon, ami nem véletlen. Ugyanis a képet elemezve következtethetünk a tartalomra, illetve a könyvben tárgyalt írók világlátására. Gulácsy művészetének rokon vonása van a szecesszióval, képei általában gazdag álombirodalmából születnek, lágy vonalakkal. Ez a kép a Krúdy-regények világát illusztrálja a legszemléletesebben, ahol jelen van Szindbád Georginával, de Szindbád már az utcán föltűnt budai szegény polgárlány, Strümmer Lotti bokája után fordul. Lotti biztosan színész nő akar